

Анотація. В статті розкрито сутність інтелектуальної власності як економічної категорії, наведено класифікацію об'єктів права інтелектуальної власності, висвітлені майнові та немайнові права, пов'язані з інтелектуальною власністю, проаналізовані наслідки використання об'єктів права інтелектуальної власності для підприємств.

The article describes the essence of intellectual property as an economic category, presents the classification of objects of intellectual property rights, highlights rights of property and non-property related to intellectual property, analyses application outcome of objects of intellectual property rights for enterprises.

Ключові слова: власність, інтелектуальна власність, об'єкти права інтелектуальної власності, майнові права.

Вступ

Роль інтелектуальної власності в економічному розвитку зростає в усьому світі, випереджаючи значущість засобів виробництва та природних ресурсів. Сьогодні матеріальні цінності створюються за рахунок запровадження нових технологій, тобто використання творчих знань у виробництві товарів та послуг.

Дослідженню різних аспектів інтелектуальної власності присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців: О. Бутнік-Сіверського, М.Паладія, О.Святоцького, П. Цибульова, В. Чеботарьова, П. Крайнева, В.Зінова, А. Козирева, О. Новосельцева.

Постановка задачі

Актуальність потреби вивчення інтелектуальної власності визначає основні завдання даного дослідження: розкрити сутність інтелектуальної власності як економічної категорії; уточнити класифікацію об'єктів права інтелектуальної власності, висвітлити майнові та немайнові права, пов'язані з інтелектуальною власністю, проаналізувати наслідки використання об'єктів права інтелектуальної власності для підприємств.

Методологія

В процесі дослідження використано наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, законодавство України з питань інтелектуальної власності. Основними методами, що використовувались при підготовці статті є метод аналізу та синтезу, метод порівняльного аналізу.

Результати дослідження

В умовах трансформації суспільно-економічної системи в Україні, важливе значення має управління діяльністю суб'єктів господарювання з

широким залученням об'єктів права інтелектуальної власності. Зростання частки нематеріальних активів у ринковій вартості компаній, вплив об'єктів права інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємств потребує глибокого вивчення сутності інтелектуальної власності, об'єктів права інтелектуальної власності та механізму управління об'єктами права інтелектуальної власності.

Присвоєння життєвих благ у суспільстві здійснюється за допомогою їх створення у галузі матеріального та суспільного виробництва або за допомогою володіння вже створеними об'єктами. У першому випадку присвоєння здійснюється у науково-технічній, виробничій сфері, де зароджуються матеріальні та нематеріальні результати людської праці. У другому присвоєння виражається у можливості суб'єкта на власний розсуд використовувати життєві блага, які йому належать.

В економічній теорії розрізняють наступні види власності [7, 10]:

- Матеріальна (речова) власність;
- Інтелектуальна власність.

Об'єктом речової власності є матеріальний субстрат, що має обмеженість у просторі і використовується визначеною кількістю осіб.

Об'єктом інтелектуальної власності виступає ідеальний субстрат, що існує в неуречевленій формі на матеріальному носії. Через нематеріальні властивості, об'єкти інтелектуальної власності одночасно можуть бути використані необмеженою кількістю осіб, одночасно в декількох місцях.

На відміну від фізичної праці, результатом якої зазвичай є речі, інтелектуальна діяльність є розумовою творчою працею людини у галузі літератури, мистецтва, науки і техніки. Свідомо діють всі люди, що виконують ті чи інші трудові операції. Але в цивільно правовому розумінні інтелектуальною є не виробничо-матеріальна, а духовна діяльність. Об'єктами інтелектуальної власності є результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них з точки зору способів захисту засоби індивідуалізації юридичної особи, продукції та послуг. Головним критерієм при віднесенні таких об'єктів до об'єктів інтелектуальної власності - наявність правової охорони, що означає призначення виключних прав правовласника на такий об'єкт. [2]

На думку Каміла Ідріса, інтелектуальна власність – це термін, що описує ідеї, винаходи, технології, твори мистецтва, які є нематеріальними при їхньому створенні, але потім стають цінностями в матеріальній формі як і кожен інший продукт. Інтелектуальна власність є комерційним застосуванням творчої думки для розв'язання технічного або художнього завдання. Вона не є продуктом сама по собі, а являє собою особливу ідею, що стоїть за цим продуктом, або спосіб, яким ця ідея виражена, або ж відмітний характер того, як цей продукт названий або описаний. [6]

Охороноздатність є одним з головних критеріїв при віднесенні результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації до інтелектуальної власності, але необхідно виділити інші особливості даних об'єктів:

1. Всі об'єкти інтелектуальної власності – результати (або прояви) діяльності розуму – це прямі або опосередковані прояви людського таланту у галузі науки, техніки, літератури та мистецтва. Саме тому такого роду власність визначається як «інтелектуальна».
2. Результати інтелектуальної власності мають вартісні оцінки, як і інші продукти людської праці. Вони можуть бути предметам трудових контактів, угод купівлі-продажу, передачі прав для використання іншими суб'єктами, тобто не авторами чи винахідниками.
3. Продукти інтелектуальної діяльності виступають носіями визначеної інформації. Це – нові вирішення технічних задач (винаходи, промислові зразки), ім'я нового товару, що пропонується ринку (торговельні марки), по-новому об'єднана відома інформація (бази даних), нові твори для духовного, естетичного розвитку людини (художні, літературні, музичні твори), тощо. Сама інформація має нематеріальний характер, і лише уречевлена в об'єктивну форму (текст, креслення, символ і т.д.), може бути включена до цивільно-правового обороту в якості інтелектуальної власності;
4. На відміну від об'єктів речових прав інтелектуальні продукти мають нематеріальний, безтілесний характер. Як і будь-які нематеріальні об'єкти, що не мають речової форми, результати інтелектуальної власності не схильні до фізичному зносу, вони можуть старіти лише морально;
5. Між об'єктами інтелектуальної власності існує системний зв'язок. [2] Наявність музичного твору, захищеного авторським правом спричиняє виникнення прав на виконання, обробку твору, тощо. Здійснення наукового відкриття (теорії) дає поштовх для дослідно-конструкторських робіт, результатом яких є промислові зразки, винаходи, тощо.

Вперше в міжнародній практиці об'єкти права інтелектуальної власності були визначені у ст.2 Конвенції, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності.

Згідно зі ст. 420 Цивільного Кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи

тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці. [1, 15]

Ця стаття цивільного кодексу України однак не містить визначення категорії «об'єкт права інтелектуальної власності», а наводить лише їх перелік, який не є вичерпним. Існування невичерпного переліку об'єктів права інтелектуальної власності доцільно тому, що в нашій країні, як і в усьому світі, спостерігається стрімкий розвиток науки та технологій, що може спричинити появу нових об'єктів права інтелектуальної власності, які не передбачені в існуючому національному законодавстві. В такому випадку наявність невичерпного переліку надає можливість забезпечення їх правової охорони нормами чинного законодавства.

В економічній та правовій літературі використовуються різні види класифікацій об'єктів права інтелектуальної власності. Найдавнішим є розподіл цих об'єктів на об'єкти авторського та суміжних прав та об'єкти права промислової власності. Найбільш сучасним та визнаним більшістю науковців є класифікація об'єктів права інтелектуальної власності за такими інститутами цього права:

1. Об'єкти авторського та суміжних прав;
2. Результати науково-технічної творчості;
3. Комерційні позначення (засоби індивідуалізації господарюючих суб'єктів).

Класифікація об'єктів права інтелектуальної власності представлена на рис. 1.1

Результати науково-технічної творчості та комерційні позначення разом складають об'єкти промислової власності. Термін «промислова власність» іноді помилково ототожнюють з матеріальними активами підприємства: основними засобами, оборотними виробничими фондами, тощо. Назва «промислова» стосується об'єктів інтелектуальної власності, що використовуються у промисловості, виробництві та торгівлі, на відміну від об'єктів авторського права, які використовуються переважно для духовного, естетичного розвитку людини.

Розглянемо детальніше об'єкти промислової власності як значну складову вартості промислових підприємств.

Винахід – це технологічне або технічне рішення, що відповідає критеріям патентоспроможності, тобто новизні, винахідницькому рівню та промисловій придатності. Об'єктами винаходу можуть бути продукт (пристрій, штам мікроорганізмів, культура клітин рослин і тварин тощо), спосіб, а також застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням.

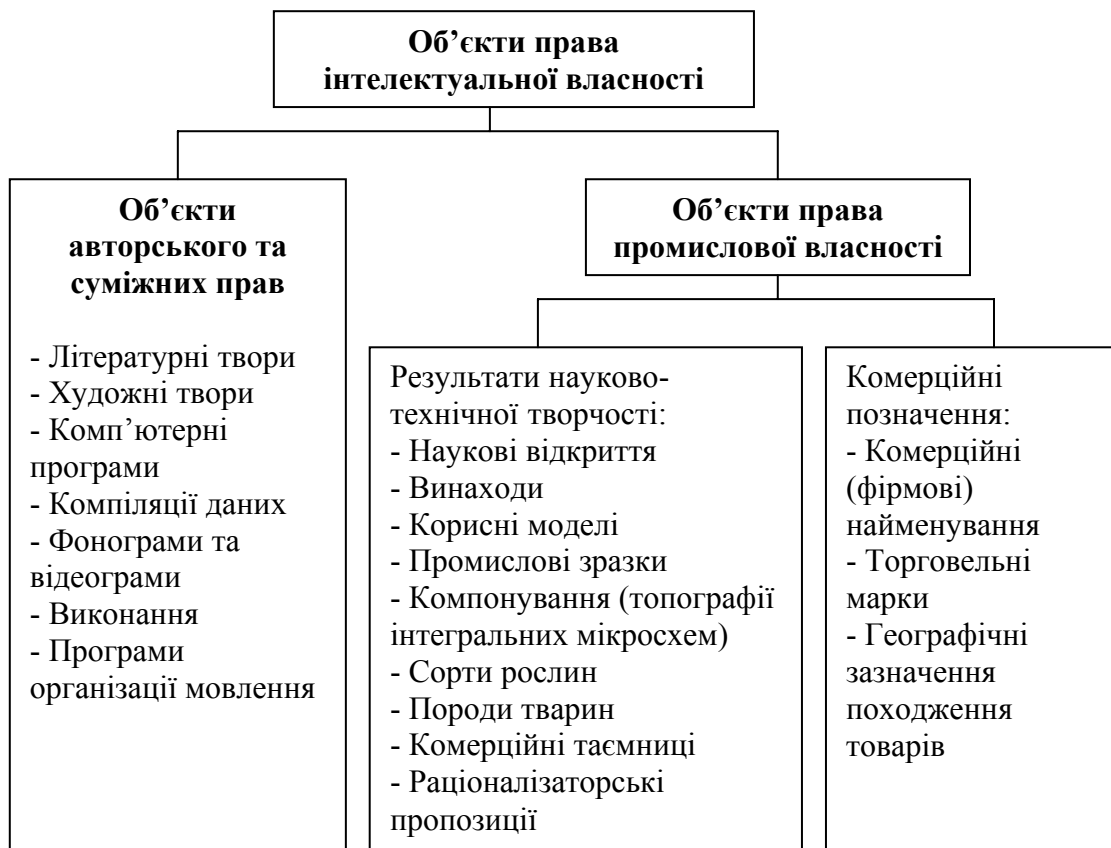

Рис. 1.1. Класифікація об'єктів права інтелектуальної власності

Корисна модель – це нові і промислово придатні рішення, що відносяться до конструктивного використання пристрою. Об'єктом корисної моделі може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології. Корисна модель вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо, відповідно до закону, є новою і придатною для промислового використання.

Промисловим зразком є результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Об'єктом промислового зразка можуть бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу. Промисловий зразок вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він, відповідно до закону, є новим.

Набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок охороняється державою і засвідчується патентом.

Патент – це техніко-юридичний документ, виданий заявнику на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, що відповідає умовам

патентоспроможності і підтверджує авторство, пріоритет і право власності на зазначені об'єкти.

Критерій новизни для винаходу полягає в тому, що винахід не є частиною рівня техніки, що визначає всі відомості, які стали загальнодоступними у світі до дати подання заявки до Установи, або якщо заявлено пріоритет – до дати її пріоритету.

Винахід має винахідницький рівень, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто не впливає явно із рівня техніки.

Промислова придатність визначається тим, що винахід може бути використаний у промисловості або в іншій сфері діяльності.

Для кожного об'єкта інтелектуальної власності існують свої критерії охороноздатності, що визначені у відповідних законах України.

Цивільним кодексом України наукові відкриття віднесені до об'єктів права інтелектуальної власності. Згідно цього Кодексу науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Комерційні позначення також є суттєвою часткою вартості промислових підприємств. Особливе значення комерційні позначення мають для формування іміджу компанії на ринку, просуванні продукції підприємства, зміцненні довгострокових відносин з іншими суб'єктами ринку та забезпеченні сталих конкурентних переваг. До комерційних позначень відносять комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки та географічні зазначення походження товарів.

Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема: слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів.

Географічні зазначення – це позначення, яке ідентифікує товар (послугу) як такий, що походить із території певного географічного місця (країни, регіону чи місцевості на території країни, або іншого географічного об'єкту) та має певну якість, репутацію чи характеристик істотною мірою зумовлені цим географічним місцем, включаючи природні умови, чи людський фактор або поєднання природних умов і людського фактора.

Для розкриття змісту власності використовуються наступні економічні категорії: «володіння», «користування» та «розпорядження». Володіння означає господарську владу власника над річчю. Користування означає виділення з речі корисних властивостей шляхом виробничого чи власного споживання. Розпорядження – це здійснення щодо блага актів, що визначають

його долю. Розпорядження проявляється у різних формах відчуження майна від його власника у формі продажу, здачі в оренду, обміну, тощо [10].

Право інтелектуальної власності є сумою майнових прав та немайнових прав (право на авторство, право на недоторканість твору тощо). [14]

Майновими правами інтелектуальної власності є:

- право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
 - виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
 - виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Право інтелектуальної власності складається з майнових та немайнових прав. До майнових відносять: право володіти, право користуватися та право розпоряджатися; до немайнових прав – право на авторство, право на недоторканість твору, тощо. [11, 14]

З володінням інтелектуальною власністю пов'язана низка майнових інтересів:

1. Втрата майна за рахунок втрати чи пошкодження інформації, недоліків в патентуванні, тощо;
2. Збитки та/або недоотримання прибутків. Це може відбуватись за рахунок нелегального виробництва, появи аналогічної продукції, виробництво якої базується на інших об'єктах права інтелектуальної власності;
3. Відповідальність перед третіми особами (професійна відповідальність патентних повірених).

Наведені вище інтереси трансформуються у конкретні ризики, одним з інструментів управління якими є страхування, тобто економічний спосіб мінімізації ризиків за допомогою їх передачі спеціалізованій організації за відповідну винагороду. [12]

Способи використання об'єктів інтелектуальної власності в інтересах власників чи керівників господарюючого суб'єкта можна класифікувати наступним чином:

1. Отримання додаткових доходів:

- Збільшення обсягів продажу товарів та послуг за рахунок використання об'єктів інтелектуальної власності;
- Отримання додаткових доходів за рахунок ліцензування права використовувати об'єкти інтелектуальної власності іншими господарюючими суб'єктами.

- Отримання додаткових доходів за рахунок виявлення правопорушників у сфері інтелектуальної власності і можливих джерел доходу від продажу ліцензій.

2. Підвищення зацікавленості власників за рахунок:

- Підвищення вартості частки акціонерів у капіталі компанії;
- Підвищення доходів в розрахунку на акцію;
- Отримання додаткових переваг при злитті, купівлі підприємств.
- Підвищення ефективності діяльності компаній за рахунок:
- Підвищення віддачі від капіталовкладень у НДДКР та забезпечення безперервності інноваційного процесу;
- Використання керівниками підприємства портфеля об'єктів права інтелектуальної власності, використовуючи:
 - Підрив виробничої стратегії конкурентів, застосовуючи блокуючи патентування;
 - Патентний захист при входженні у прибуткові ринкові сегменти з інтенсивною конкуренцією;
 - Отримання виключних прав на нові, комерційно перспективні технології.

Проведений аналіз дозволив встановити найбільш значущі наслідки для економіки підприємства, що використовує об'єкти права інтелектуальної власності. Серед цих наслідків можна виокремити позитивні, що сприяють зростанню прибутків (як за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції компанії, так і за рахунок одержання додаткових доходів від ліцензування), стимулюють розвиток інновацій, забезпечують тимчасове монополіне становище підприємства на ринку. Але використання об'єктів права інтелектуальної власності призводить до збільшення витрат, пов'язаних з процедурою патентування, реєстрацією торгового знаку.

Висновки

Отже, в дослідженні проаналізовано сутність інтелектуальної власності як економічної категорії, наведено класифікацію об'єктів права інтелектуальної власності, висвітлені майнові та немайнові права, пов'язані з інтелектуальною власністю, проаналізовані наслідки використання об'єктів права інтелектуальної власності для підприємств.

Використання об'єктів права інтелектуальної власності має для підприємства як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні наслідки є більш значущими, стратегічними, довгостроковими, а тому мають досить високий ступінь невизначеності та ризику і потребують зважених і обґрунтованих управлінських рішень. Ці рішення мають базуватись на систематичному дослідженні ринку, щодо незадоволених потреб споживачів, дії конкурентів, існуючого рівня техніки, перспективних розробок та технологій (як вітчизняних, так і міжнародних).

Негативні наслідки використання об'єктів права інтелектуальної власності є короткостроковими, але, звичайно, також потребують уваги для виключення (або зменшення) додаткових витрат.

Потребує подальшого розвитку проблема оптимальної структури видатків на об'єкти права інтелектуальної власності, з урахуванням ризиків та на основі аналізу науково-технічного рівня продукції та перспектив розвитку ринку.

Література:

1. Цивільний Кодекс України: Офіційний текст [Текст] / Міністерство юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 464 с. – 7000 пр. ISBN 966-667-135-2
2. Аблезгова О.В. Коммерческое использование интеллектуальной собственности в России и зарубежных странах [Текст] / О.В. Аблезгова. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2006. - 300с. - 2500 пр. – ISBN 5-94798-747-3;
3. Булыга Р., Кохно П. Бухгалтерская модель учета компонентов интеллектуального капитала [Текст] / Р. Булыга, П. Кохно // ИС. Промышленная собственность. – 2007. - №2. - 4-18с. – 4000 пр., ISSN 0201-7067
4. Вачевський М.В., Кремень В.Г., Мадзігон В.М. та ін. Інтелектуальна власність: теорія і практики інноваційної діяльності: Підручник/ За ред. проф. М. В. Вачевського [Текст] / – К.: ВД Професіонал, 2005. – 448с., - 20,5 см. – 1000 екз. – ISBN 966-370-009-2.
5. Ерошов С., Ерошов А. и др. Некоторые проблемы коммерциализации результатов научно-технической деятельности организаций науки [Текст] / С. Ерошов, А. Ерошов // ИС. Промышленная собственность. – 2007. - №4. - с.27-38. – 4000 пр. - ISSN 0201-7067
6. Ідріс К., Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання [Текст]: [пер. з англ.] / К. Ідріс - К.: Укрпатент, 2006, - 372с.- 2000екз. – ISBN 966-8381-27-0 (в пер.).
7. Іноземцев В.Л. Собственность в постиндустриальном обществе и исторической ретроспективе [Текст] / В.Л. Іноземцев // Вопросы философии. - 2000. - №2. - с.6. – 3726 пр. - ISSN 0042-8744
8. Клименко А., Пустовит М. Нематериальные активы: от приобретения до ликвидации [Текст]/ А. Клименко, М. Пустовит. – Харьков. : издательский дом «Фактор», 2006. – 400 с. – 8000екз. – ISBN 966-312-515-2.
9. Козьякова Т.В. Інтелектуальна власність як складова інноваційного процесу [Текст] / Т.В. Козьякова// Економічний вісник Національного технічного університету України „КПІ”. – К.: Політехніка – 2006. - №3. – с. 101-104. – 150 пр.

10. Круш П.В., Депутат В.І., Тульчинська С.О. Основи економічної теорії: Навчальний посібник / За заг. ред. П.В. Круша, В.І. Депутат, С.О. Тульчинської [Текст] / П.В. Круш, В.І. Депутат, С.О. Тульчинська. – К.: Каравела, 2008. – 448с. - ISBN 966-8019-65-2
11. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України: навчальний посібник [Текст] / О.А. Підпригора, О.О. Підпригора. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 336 с. – ISBN 966-7302-26-1
12. Плахова Т. , Перспективы страхования интеллектуальной собственности [Текст] / Т. Плахова // ИС. Промышленная собственность. – 2006. - №9. - с.43. - 8600 пр. - ISSN 0201-7067
13. Родина Г.А. Эволюция взглядов на отношения собственности: от «старой» к «новой» экономике, «Вестник московского университета. Серия 6. Экономика», 2006, №4, с.3. – 1260 пр. – ISSN 0201-7385 ISSN 0130-0105
14. Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. Управління інтелектуальною власністю / за ред. П.М. Цибульова: монографія [Текст] / П.М. Цибульов, В.П.Чеботарьов, В.Г. Зінов, Ю. Суїні. – К.: «К.І.С.», 2005.- 448с. - ISBN 966-8039-88-2.